

תקצירים של הרצאות בכנס ספרות הנבואה של המח' לתנ"ך ע"ש זלמן שמיר

אוניברסיטת בר-אילן, כ"ד-כ"ה אייר תשפ"ב

יוכי ניסני, "פן יאמרו ידנו רמה" (דב' לב 27): שירת האזינו כמודל למשנתו של ישעיהו בן אמוץ בפרק י

בהרצאה זו אבקש לחזק את ההשערה שנבואת ישעיהו בן אמוץ בפרק י הושפעה מן המסר שבשירת האזינו. בשלב ראשון, אציג את הקשר בין שני המקורות, שעיקרו השקפה תיאולוגית משותפת, ובשלב שני, אבסס את העמדה בדבר כיוון ההשפעה: הפסקה בשירת האזינו המציגה את שליחת האויב ואחר כך את אי הכרתו בשליחותו, הייתה המודל למשנתו של ישעיהו בן אמוץ בפרק י ועברה פיתוח, הרחבה והתאמה לעניינה ונסיבותיה של הנבואה. הדיון יתמקד בדרכי השימוש של ישעיהו בשירת האזינו לצורך הצגת משנתו התיאולוגית באשר לאויב האשורי.

שון-זליג אסטר, השפעת ספרות הנצחון האשורית על ישעיהו יא-יב

פרקים יא ויב בישעיהו כוללים מספר הפניות לטקס האכיתו האשורי, שציין מדי שנה את נצחון המלך האשורי על כוחות הכאוס שאיימו על ממלכתו ועל הסדר העולמי. טקס האכיתו ממשמש בעלילת ה"אנומה עליש" בו מסופר על נצחון האליל הראשי על אלילי הכאוס. בפרקים י-יב בישעיהו, הנביא מפנה הן לריטואלים שהיו חלק מאותה חגיגת נצחון אכדית, וגם לטקסטים בהם מציין המלך את נצחונותיו, והן למבנה ה"אנומה עליש". מטרת הפניות אלה היא להראות שבניגוד להשקפה האשורית, מי שדואג לסדר בעולם הוא ה', והכרה בריבונותו הכרחית להשגת הסדר העולמי המבוקש. רק אחרי השגת הכרה זו תתאפשר שירת הנצחון החדש המופיעה בפרק יב.

עדי מרילי, מוטיב דמעת העין בירמיה

תיאורי בכי רבים מופיעים לאורך המקרא, ברם בספר ירמיה נמצא ריכוז המופעים המתארים מפורשות את הדמעות הזולגות ביחס לעין, ועל כן זכה ירמיה לכינוי הנפוץ "הנביא הבוכה".

מוטיב 'דמעת העין' מופיע חמש פעמים בספר ירמיה ופעמיים במגילת איכה. בהרצאתי אבקש להתמקד בהבנה המילולית של מופעי המוטיב בספר: 'עיני מקור דמעה', 'תרד עיני דמעה', זאת יחד עם הבנת תפישת הקדמונים את האנטומיה של העין. בשלב שני נלמד כיצד המוטיב מתפקד בתוך הקשריו השונים. ולסיום ננסה להסיק ממוטיב 'דמעת העין' ומאופן השימוש בו בספר ירמיה אודות יוצריו.

מיכאל אביעוז, ניתוח רטורי של ירמיה טז 1-9

היחידה בירמיה טז 1-9 מכיל סדרה של מעשים סמליים, המסמלים את הפורענות העתידה ליפול על יהודה. יחידה זו נדונה בעיקר בפירושים ובמחקרים על ירמיהו בהקשר של טקסי אבלות וכחלק מהניתוח הדיאכרוני של הספר.

בהרצאה הנוכחית אציע ניתוח רטורי של יחידה זו תוך שאני משתמש בכלים של ניתוח רטורי, כפי שנוסחו לראשונה על ידי אריסטו, קיקרו וקווינטיליאנוס ביוון וברומא, ובימינו: ג'ורג' קנדי, חיים פרלמן ויהושע גיתאי.

אברהם פאוסט, "ומדלות הארץ השאיר נבוזראדן רב טבחים לכרמים וליגבים" (יר' נב 16): המציאות היישובית ביהודה אחרי החורבן

שאלת המציאות היישובית ביהודה אחרי החורבן זכתה לדיונים רבים בעשורים האחרונים. בעוד שבדורות הראשונים של המחקר רווחה הדעה שיהודה נפגעה קשות במהלך הכיבוש הבבלי וההגלות שנלוו אליו, הרי שמשנות התשעים של המאה העשרים אימצו חוקרים רבים את הדעה שהפגיעה הדמוגרפית היתה חלקית, ואולי אפילו זניחה. לפי דעה זו מרבית תושבי ממלכת יהודה, שהתגוררו ביישובים הכפריים, לא נפגעו כתוצאה מהכיבוש, והמשיכו לחיות את חייהם כמקודם. הוויכוח העז שהתפתח בשנות התשעים הפריך אמנם רבים מהטיעונים שבבסיס גישה זו, אך חוקרי מקרא רבים ממשיכים להחזיק בגרסה מרוככת יותר שלה, ולפיה רק הפריפריה נפגעה, בעוד שאזורים רבים מאופיינים בהמשכיות יישובית. בהרצאה נבחן את המציאות "על הקרקע" בתקופה שלאחר החורבן, ואף את המדיניות האימפריאלית הבבלית שמסבירה אותה.

אלכסנדר רופא, ישעיהו השני ותלמידו ישעיהו השלישי

הבחנה בין ישעיהו השני לישעיהו השלישי מיוחסת בדרך כלל לברנרד דוהם בפירושו לספר ישעיה משנת 1892. לדעתו ישעיה השני הוא נביא אוניברסליסטי ואילו ישעיהו השלישי הוא נביא "תורני", שמצמצם את בשורת הישועה לישראל בלבד, אם ישמרו את התורה. דעתו של דוהם נדחתה על ידי רוב החוקרים היהודיים. אולם לדוהם קדם החוקר ההלנדי אברהם קינן שבמבואו למקרא ביסס את ההבחנה בין שני הנביאים על יסודות יותר רחבים, כגון תפיסת מהותו של דבר ה' --האם הוא חייב להתגשם?-- וחזון האימפריה שתשלוט בעתיד-- של פרס או של ישראל? יש קווים נוספים המייחדים את נבואת ישעיהו השלישי (בפרקים נ"ד - ס"ו). תלות סגנונית מסוימת מוכיחה שישעיהו השלישי היה תלמידו-ממשיכו של ישעיהו השני.

דלית רום-שילוני, שתי נבואות ביחזקאל (יד 1—11; כד 6—8) נבנות על טקסט אחד (ויקרא יז): הערות על

רמיזות ספרותיות ועל יצירתיות נבואית

הקשר הכוהני של יחזקאל התבסס במחקר על מעט המידע הביוגרפי הנמסר על הנביא כמי שהיה בן למשפחת כוהנים מגולי יהויכין (א 1—3); נתמך במעמד הבכיר שניתן לכוהנים מבית צדוק בחטיבת הפרקים האחרונה בספר (בעיקר בפרק מד; ובאופן נרחב בהרבה, נוסד על הממצא הספרותי בספר יחזקאל, כלומר על הסגנון המשפטי והעניין בהיבטים של חוק, פולחן, טומאה וטהרה וכד'. כל אלה נתפסו כמאפיינים את תחומי העניין של הנביא (וכן את ממשיכיו, שהלכו בתחום זה בדרכיו). ואולם, זיהוי הקשרים הביוגרפיים והספרותיים בין יחזקאל (הנביא והספר) והפעילות הכוהנית / הספרות הכוהנית לא נרשמו לזכותו של יחזקאל במחקר המקרא במאות התשע-עשרה והעשרים. בהרצאה אטען שבין שמדובר בנביא, במסרנים המיידים שלו, או בסופרים מאוחרים יותר, הקשרים של יחזקאל אל הכוהני/תורת הקדושה הם רק חלק מתמונה רחבה הרבה יותר. שתי יחידות מספר יחזקאל יהיו במוקד ההרצאה, יחזקאל יד 1--11; כד 6--8. אציע שהן שתיהן נסמכות על הטקסט של ויקרא יז, אבל כל אחת מהן עושה שימוש צורני ותימטי שונה מאד בחומרים מתורת הקדושה. האם רמיזות לספרות התורה, ולספרות הכוהנית בפרט הן ביטוי לאובדן שאר הרוח והיצירתיות של הנביא יחזקאל? -- שאלותי נוגעות לאופנים ('כיצד?') וגם לסיבות ('למה?'), שלשמן נבנות רמיזות שונות ליחידה אחת מתורת הקדושה. בחלק האחרון של ההרצאה אנסה להציע נקודת מבט שונה על יחזקאל ועל השימוש העשיר שעשה בספרות התורה כחלק מטרנספורמציה בפעילות הנבואית בסוף המאה השביעית ובראשית המאה השישית לפה"ס.

אריאל קופילוביץ', לב ורוח חדשים: עיון מחודש

במספר נבואות ביחזקאל מכריז הנביא כי במהלך תקומת ישראל בעתיד יינתנו להם לב ורוח חדשים. נבואות אלה הובנו לרוב כמשקפות את ציפיית הנביא לשינוי מהותי וכפוי בטיבעם האנושי והפיכתם לכאלה שאינם מסוגלים עוד לחטוא. ההרצאה תבחן מחדש את נבואות הלב והרוח החדשים ביחזקאל ותציע כי ביטויים אלה אינם מלמדים בהכרח על שלילת יכול הבחירה החופשית מישראל בעתיד. העובדה שיחזקאל צופה כי לישראל בעתיד יינתן לב בשר ושישראל המשוקמים יוכלו לחטוא מלמדת אף היא כי לשיטת יחזקאל הלב והרוח החדשים שיינתנו לישראל בעתיד אמנם יאפשרו להם לבחור בטוב, אך לא יחייבו אותם לעשות כן.

טובה גנזל, השפה הלא מילולית בנבואות יחזקאל - בין ייאוש הנביא ואדישות העם

נבואות יחזקאל מלווה במסרים שאינם מילוליים. בכלל זה: נפילות של הנביא על פניו, זעקות, יללות, קריאות האח, הה, אוי ועוד. בהרצאה זו, נסקור תחילה את התקשורת הלא מילולית בספר יחזקאל ונעמוד על תפקידה בהקשרה. לאחר מכן, נציג את הדרך שבה משלימות המחוות והקריאות הללו, בנבואת יחזקאל, את מה שלא ניתן להגיד במילים. לבסוף, נציע כי השפה הלא מילולית מהווה מרכיב משמעותי בהעברת המסרים הנבואיים על ידי הנביא לקהלו, מסרים המבטאים את ייאושו של הנביא ואת אדישותו של העם.

גילי קוגלר, "כי נער ישראל ואהבו וממצרים קראתי לבני" (הושע יא 1): לגדול כילד נבחר אצל אב חד-הורי

ההרצאה מבררת את אופן השימוש בדימויים משפחתיים בשיח הנבואי במקרא. מטאפורות של קרבה משפחתית אינן נדירות בשפה הפוליטית והדתית של תרבויות במזרח הקדום. בספרות הנבואה במקרא המטאפורה הזו מציירת בן מועדף, "גולדן ציילד", שהוא בעל מעמד ייחודי של קרבה וזכויות יתר, אך נתון לחסדי האב המעניש. חקר התפקידים המטאפוריים של ההורה והילד בשיח הנבואי מגלה תפיסות חברתיות ופסיכולוגיות בהבניית האתוס המקראי של הנבחרות.

יסכה זימרון, מיכה ב 12–13 ותרומתו להבנת התפקיד הפרשני של מבנה הספר

ניסיונות רבים נעשו כדי להגדיר את מבנה ספר מיכה ואת החטיבות המרכיבות אותו. מעמדה של היחידה ב 12–13 מציב אתגר מיוחד בסוגיה זאת ופעמים רבות הוא נותר כבעיה בלתי פתורה שאף משפיעה על היכולת להגדיר את חטיבות הספר ובפרט את גבולותיה של החטיבה הפותחת. במסגרת הדיון המבני נתקלים החוקרים בשאלה מה הוא הנושא שבו עוסקת ב 12–13 והיא התפרשה בדרכים מגוונות, החל מפורענות וכלה בעידוד ליציאה למלחמה.

בהרצאתי אציע כי יש להתייחס אל יחידה זאת, דווקא משום שמיקומה אינו ברור דיו ובשל העמימות המאפיינת אותה, כתשתית לבחינת הקשר הדינמי המצוי בין היחידות והחטיבות בספר. ב 12–13 מהווה דוגמה לכך שאין להסתפק בהגדרה המקובעת של חטיבות הספר ואף לא בניתוח חד-פעמי של יחידה והגדרה של תכניה החד-משמעיים. יש להציע ליחידות בספר פרשנות דינמית, התלויה בפרספקטיבה הטקסטואלית שממנה הן מתפרשות. למעשה ההגדרה של המבנה של הספר יכולה לשמש כתשתית ל'מעגלי הפרשנות' שבמסגרתם יש לפרש את היחידות בספר.

בעקבות כך אטען כי המובנים השונים שהוקנו ליחידה, אינם צריכים להיות מוצגים כאפשרויות חלופיות אלא יש להדגים את הקיום הבו-זמני שלהם ביחידה; ריבוי המשמעויות של היחידה הוא פתח להבנת תרומתו של מבנה של הספר להבנת תכניו ולהגדרת נושאי היסוד של ספר מיכה בכללותו.

יאיר זקוביץ, טשטוש הגבולות בין נביאי הסיפור לבין נביאי הספר וטעמו

בספרות הנבואה ובהיסטוריוגרפיה המקראית ניתן לגלות ביטויים רבים ומגוונים באופיים למגמה המבקשת לערפל את ההבדלים בין נביאי הסיפור לנביאי הספר. מגמה זו הולכת ונמשכת בספרות הבתר-מקראית. בהרצאתנו נציג את גילויי התופעה לסוגיהם השונים ונציע הסבר לטעמה.

יושי פרג'ון, מזמור ק"ז – תפילה נבואית מבית מדרשו של ישעיהו

תהלים ק"ז הוא מזמור חידתי למדי מבחינת סוגתו, מבנהו, מטרותיו ומושבו בחיים. בשום פנים ואופן לא ניתן לטעון ששורת לגביו הסכמה – לא בין הפרשנים לדורותיהם ואף לא בין חוקרי דורנו.

מבין השאלות הרבות שניתן לדון בהן, נדמה כי השאלה המרכזית היא: האם מזמור ק"ז הוא מזמור לאומי-היסטורי המתאר את שיבת ציון או שמא מזמור אוניברסלי המתאר את הנהגת ה' בעולמו, בלי התייחסות מיוחדת לתולדות ישראל?

הזיקה העמוקה של כל פסוקי המזמור לספר ישעיהו, ובפרט לנבואות הנחמה המיוחדות לישעיהו השני, הובילה כמה מן החוקרים להאמין שגם המזמור שלנו מדבר על שיבת ציון.

מאידך, הזיקה העמוקה בין חלקו הראשון של המזמור לבין שורות 65–82 בהמנון לְשִׁמֵשׁ – אל השמש האכדי, נראית כמחזקת דווקא את אופיו האוניברסלי.

בהרצאתי אבקש להראות כי הצדק גם עם החוקרים הרואים את המזמור כמתאר את מאורעות שיבת ציון אבל גם עם אלו הרואים אותו כמתאר גאולה אוניברסלית. בכך פוסע כותב המזמור בעקבות ישעיהו השני שקדם לו הן בזיקה לטקסטים מן העולם הקדום, הן ביצירת תמונה גאולה לאומית-אוניברסלית. אלא שעומק המיזוג המופגן במזמור ק"ז עשוי להצביע על מבט חדשי ונועז אפילו יותר באשר לדמותה של הגאולה השלמה.

בנימין זומר, "נבואות קבע בבית המקדש? ביגריד ומובינקל על יסודות נבואה בספר תהילים לאור מידע מהמזרח הקדום"

בסדנה זו נעיין בתיאוריות של יואכים בגריד וזיגמונד מובינקל על תופעה נפוצה בספר תהילים: שינוי פתאומי בהלך-רוח של המתפלל המתלונן. לאור מחקרם של יונה חיים גרינפילד ואחרים נקרא טקסטים מהמזרח הקדום המחזקים את טענתם של ביגריד ומובינקל שנביאים או לויים בבית המקדש נהגו לשאת משא נבואי -- הווי אומר, שהם ניבאו כי ה' יושיע את המתפלל בתגובה לתפילתו ובקשתו. נבואות אלו הן הן ששינו את הלך-רוח של המתפללים. לאור הטקסטים יש לשאול: עד כמה שחזרום של חוקרים אלו משכנע? האם לנבואה היה תפקיד בולט במקדשים בישראל העתיקה? האם הסברים פסיכולוגיים לשינוי פתאומי המדובר הם יותר משכנעים?